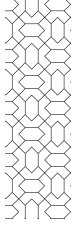

CITATION

Mehmet ÇALIŞKAN, "The Oath Method of the Holy Qur'an", *Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZIFDER]*, 15, 15 (2019/15) pp. 85-112

KUR'AN-I KERİM'İN YEMİN ÜSLUBU*

The Oath Method of the Holy Qur'an

Mehmet ÇALIŞKAN

Dr. Öğr. Üyesi.

Yozgat Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü.

Assistant Professor,

Bozok University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Studies.

mehmet.caliskan@bozok.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1865-7732.

Öz

Yemin, Kur'an'ın zengin üslubu içerisinde çok sayıdaki ayette yer almaktadır. Bu durum, Kur'an'ın anlatımında ve anlaşılmasında yeminin ne denli önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Kur'an'ı anlama çabaları çerçevesinde bir kaide ilmi olarak değerlendirilen yemin "Ulûmu'l-Kur'an" içerisinde "Aksâmu'l-Kur'an" başlığı altında yer almaktadır. Bu mesele, hakkında çok farklı görüşlerin serdedildiği nadir konulardan birisidir. Kur'an'ın Mekki surelerindeki yeminleri üç grupta toplamak mümkündür. 1. Allah'ın bizzat kendi zat ve sıfatına yemin etmesi, 2. Allah'ın fiilleriyle ile yapılan yeminler 3. Allah'ın yarattıklarına dair yaptığı yeminlerdir. Medeni surelerdeki yeminlerin farklı format içinde olduğu görülmektedir. Genel itibarıyla Medeni sure yeminleri, Mekki sure yeminlerinden farklı olarak açık yeminler olmadığı için bir kısım harfler, edatlar ve lafızların vurgusundan tespit edilmeye çalışılmıştır. Yemin lafızlarının geçtiği "muksemun bih"ler istidlali olmaktan çok, bilgi yüklü ve hüküm içerikli haberlerdir. Medine dönemi ayetlerdeki yemin içeriklerini; imanın hakikati, Allah yolunda mücahdelenin tekidi, Allah yolunda savaşanların aflu karşılanacakları, Yahudi ve Hıristiyanların inanç durumu, Müslümanların onlara karşı alacağı tutum şeklinde ifade edebiliriz.

Anahtar kelimeler: Tefsir, kasem, yemin, hilf, üslûb.

The Oath Method of the Holy Qur'an

Abstract

Oath is a Qur'anic concept included in many verses in the Qur'an that has an enhanced methodology. This shows how important oath is in the narration and understanding of the Qur'an. Oath has been considered as a principal science in the framework of understanding the Qur'an, and has been dealt with under the title of Aqsâm al-Qur'an (i.e. the parts of the Quran) among 'Ulûm al-Qur'an (Qur'anic Sciences). This is one

* Bu makale "Kur'an Dilinde Kasem (Yemin) Üslûbu" (2016) adlı doktora tezinden üretilmiştir.

KAYNAKÇA

Mehmet ÇALIŞKAN, "KUR'AN-I KERİM'İN YEMİN ÜSLUBU", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZIFDER]*, 15, 15 (2019/15) ss. 85-112. **Makale Geliş T.:** 25/01/2019 **Kabul T.:** 06/06/2019 **Makale Türü:** Araştırma Makalesi.

of those rare topics on which many different perspectives have been put forth. It is possible to collect the oaths in Makki Surahs of the Qur'an under three groups: 1. "Oath of Allah on His own being and attributes; 2. Oaths taken with the actions of Allah; 3. Oaths taken on the creatures of Allah. It is seen that the oaths taken in Madani Surahs are in a different format. In general, the oaths in Madani Surahs are not apparent, which is different from the Makki Surahs; and therefore, some letters, prepositions, wording an emphasis have been used to determine the meanings. The "muqşam bih"s in which oaths are mentioned, are loaded with information and judgments rather than being inferential. It is possible to argue that the contents of the oaths in the Verses of the Qur'an in Madina Period are about the true nature of faith, reinforcement of the struggle for the sake of Allah, the forgiveness for those who fight for the sake of Allah, the belief status of the Jews and Christians, and the attitudes of the Muslims towards them.

Keywords: Commentary, vow, oath, agreement, method.

GİRİŞ

İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an, nüzulünden bu yana gerek Müslümanların gerek diğer inanç gruplarının merakla inceledikleri bir kitap olmuştur. Bilindiği gibi Kur'an toptan yazılı bir belge/kitap olarak değil, hayata doğrudan müdahale eden sözlü hitap hâlinde vahyedilmiştir. Kur'an tefsiri çalışmaları ya Fatıha suresinden Nâs suresine veya Kur'an'dan bir kavram ve konu esas alınarak yine Kur'an bütünlüğünde inceleme (konulu tefsir) şeklinde sürdürülmüştür. Bizim çalışmamız kategorik olarak ikinci kısımda değerlendirilebilir. Bu çalışma ile Kur'an'ı anlamaya bir nebze katkı sunabileceğimize inanıyoruz. İncelediğimiz konu "Kur'an-ı Kerim'de Yemin" meselesidir. Konu incelenirken takip edeceğimiz usul, yeminin cahiliyedeki kullanımının belirlenmesi, bu kavramın Kur'an'da nasıl yer aldığı ve hedefinin ne olduğu tespiti şeklinde olacaktır.

İnsanoğlunun tarih boyunca sözlerine kuvvet vermek ve muhatabını söylediği sözün doğruluğuna ikna etmek için yemin kullandığı bir vakıdır. Hâliyle yeminin her dilde olduğu gibi Arapçada da sık sık başvurulan bir anlatım biçimi olduğu bir gerçektir. Yeminler, milletlerin inanç, örf ve âdetlerine göre şekillenmiş bir anlatım şeklidir. Cahiliye Arap toplumunda inancın çok tanrıcılık üzerine oturması, o dönemdeki yemin şeklinin bu doğrultuda oluşmasına sebep olmuştur. Nitekim cahiliye Arapları, Allah'a olduğu kadar putlara ve bir kısım kutsal saydıkları nesnelere yemin etmeyi hayatlarının bir parçası hâline getirmişlerdi.

Kur'an, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispat eden yegâne de-

lildir. Zira Allah Teala, Hz. Peygamber'den mucize isteyenlere Kur'an'ı göstermiş ve onlar için Kur'an'ın yeterli bir mucize olduğunu belirtmiştir.¹ Kur'an'ın muhteşemiyatı kadar lafızlarındaki incelik, anlatım üslubu, İslam'ın erken dönemlerinden itibaren farkına varılan ve inceleme alanı hâline getirilen bir husustur. Kur'an, esas itibarıyla Hz. Peygamber'in dili ve içinde doğup büyüdüğü Kureyş toplumunun şivesi üzerine nazil olmuştur. Kur'an'ın lafızlarındaki zarafet ve mana derinliği, düşmanlarını dahi hayrette bırakacak derecede uyumlu ve cezbedicidir.

Yemin konusu, Kur'an anlatımı içerisinde bilindik ve kolay bir dil özelliği ve kolay bir iletişim vasıtası olarak görülse de bu konuda söz söylemiş olanlar, çoğunlukla yeminin sadece ilk kısmıyla (muksemun bih) ilgilenmişler ve yeminin cevabı konusunda ketum davranmışlardır. Bu çalışmanın ilk kısmında Mekki surelerdeki yemin örnekleri üzerinden yemin kavramları incelenecek, diğer kısmında ise Medeni surelerdeki yemin örnekleri ve bunların tahlilleri değerlendirilecektir.

1. YEMİN LAFIZLARI

1.1. Kavramsal Çerçeve

Yeminle ilgili kavramsal çerçeve içinde "hîlf" (half, halif), "misak", "ahit", "şehadet", "îlâ" gibi kelimeler yer almaktadır. Fakat dilde daha çok "kasem", "yemin" ve "hîlf" kelimeleri kullanılmıştır. Yemin anlamında kullanılan diğer kelimeler örf ve niyete bağlı olarak bu anlamı kazanmışlardır.² Nitekim o kelimelerin yemin olabilmesi, bunları söyleyen kimsenin hangi niyetle söylediğine bağlıdır. Yemin olabilmesi için bu kelimelerin yemin kastıyla söylenmiş olması gerekir. Nitekim ağır alışkanlığı ile söylenen ve içinde yemin lafızları geçen bir sözün yemin değerinin olmadığı da açıktır. Yemin kavramı içerisinde çok kullanılan "kasem", "yemin" ve "hîlf" lafızları üzerinde duralım.

1.2. Kasem.

¹ el-'Ankebût 29/50-51.

² Ertuğrul Boynukalın, "Yemin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43: 418; Hayrettin Öztürk, "Abdülhamîd el-Ferâhî'nin 'Kur'an'daki Yeminler' Adlı Çalışması Üzerine Bir Değerlendirme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2013): 44.

Sözlükte “bölmek, kesmek ve karar vermek” anlamlarında kullanılmıştır.³ İstilahi anlamda kasem, bir şeyin yapılıp yapılmayacağı hususunda muhataba karşı sözün bir kutsalla kuvvetlendirilmesidir. Bir başka deyişle kasem, haberin doğru veya yanlışlığını Allah’ın isminin zikredilerek kuvvetlendirilmesidir.⁴ Başka bir tanımda kasem, sözün/ haberin tahkik ve tekit edilmesidir. Nahivciler buna “haberle tekit edilen cümlerdir.” derler.⁵ Kasem anlamında kullanılan bir diğer kelime yemin lafzıdır.

1.3. Yemin

Arapça bir kelime olan yemin, “y-m-n” kökünden gelmektedir. Sözlükte, “kuvvet, kudret, bereket, sağ taraf, sağ el, ant içme, aht, yüce ve güzel mevki” manalarında kullanılmıştır.⁶ Çoğulu “eymün” veya “eymân”dır. Kasem için yapılan tanımlar yemin için de geçerlidir. Yemin, kişiler ve kültürler arası iletişimde dikkat çekme ve güven oluşturma en yaygın ve etkili yollarından biridir. Bu bağlamda yeminler, pek çok toplumda sadece nesnelere önem ve kutsallığına dikkat çekmek değil, aynı zamanda mesaja güven duyulmasını sağlamak, ona önem atfetmek için yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.⁷ Kelimenin kök anlamından hareketle karşılıklı söz verme ve ahitleşme esnasında

³ Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh: tâcu'l-lüğâ ve sihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgâfûr 'Âttâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn 1984), 2: 1482-1483; Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1979), 5: 3656.

⁴ Bedruddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1972), 3: 40; Ebu'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'an* (İstanbul: Kahraman Yayınevi, 1978), 2: 133; Boynukalın, “Yemin”, 43: 417. Nermin Öztürk, “İlahî Dinlerde Yemin, Keffâret ve Kurban”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (2002): 167.

⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, 3: 40; Suyûtî, *el-İtkân*, 2: 169.

⁶ Muhammed İbn Ahmed es-Serahsî, *Kitâbu'l-mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.) 8: 126; Boynukalın, “Yemin”, 43: 417. Kur'an'da yemin lafzı yedi anlamda kullanılmıştır: “El” (Tâ-hâ 20/17); “Yön” (el-Hâkka 69/19); “Kuvvet” (es-Sâffât 37/93); “Yemin” (el-Bakara 2/289, 225); “Ahd” (et-Tevbe 9/12, 94); “Din” (el-A'râf 7/17); “Sıla” (İlgi), (en-Nisâ 4/3). Bu anlamlar için bk. Cemalüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. el-Cevzî, *Nüzhetü'l-'ayümi'n-nevâzir fi 'ilmi'l-vucûh ve'n-nezâir*, thk. Muhammed Abdulkerîm Kâzım er-Râzî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984), 641-643.

⁷ M. Zakyı İbrahim, “Kur'an'da Yeminler: Bintü's-Şâti'nin Edebî Katkısı”, çev. Burhan Sümertaş, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6/3 (2013): 948-949.

kişilerden biri diğerinin sağ elini tutardı. Bu davranışa ve anlaşmaya “sağ el”, manasında yemin denilmiştir. Kuvvetinin fazlalığı dolayısıyla da sağ el “yemin” diye isimlendirilmiştir.⁸ Bir konuda anlaşmaya varan kimselerin sağ ellerini tutmalarının bir diğer anlamı, “Sana verdiğim bu söz karşılığında elimi sana rehin ediyorum.” demektir. Yemin ifadeleri, kefalet ve tazmin anlamı içerecek şekilde genişlemiştir.⁹ Görüldüğü üzere burada “sağ el” istiare yoluyla ve anlam genişlemesiyle yemin anlamında kullanılmıştır. Hayır, bereket demek olan “yümn” lafzı da buradan türetilmiştir.¹⁰ “Allah’ın zimmeti, misakı ve ahdi demek olan, diğer bir ifade ile Allah’a karşı bir mükellefiyeti kabul etmekten ibaret bulunan yemin, bunu yapan kimsenin bütün güç ve samimiyetini ifade eder ve o kimse, söylediği sözde bütün varlığını ortaya koymuş olur. Bu itibarla böyle bir ahde giren kişi yalan söyler veya sözünü tutmazsa hem kendi ruhunu mahvetmiş hem de Allah’ı gücendirmiş olur.”¹¹ Kasemle yemin lafzı arasındaki fark, lügat anlamlarının değişik kelimelerle ifade edilmesinden ve az da olsa bu iki lafzın bazı türevlerinin uygulama alanlarının farklılık göstermesinden kaynaklanmaktadır.

İslam’a göre yemin, ister zatına, ister sıfatlarına olsun ancak Allah’a yapılır. Bu hususta farklı mezhebî görüşler varsa da Allah’tan başka hiçbir varlık üzerine yemin edilmesinin caiz olmadığı söylenebilir.¹² Bu konuda yemin anlamına gelen, ancak uygulamada bazı farklılar gösteren “hilf” lafzından da söz etmemiz gerekir.

⁸ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Seyyid Kilânî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 552-553.

⁹ Ebû İshâk İbrahim b. Abdillâh b. Muhammed en-Nüceyrâmî, *Eymânü'l-'Arab fi'l-câhiliyye*, thk. Muhibbüddin el-Hatîb (Kahire: Mektebetü's-Selefiyye, 1382/1963), 29; Abdulhamid el-Ferâhî, *İm'ân fi aksâmi'l-Kur'an* (Beyrut: Mektebetü's-Selefiyye, 1994), 15.

¹⁰ Cevherî, *es-Sihâh*, 2: 1621-1623; İsfahânî, *el-Müfredât*, 552-553; Ebu'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Yûsuf b. Abdiddâim el-Halebî, *Umdetü'l-huffâz fi tefsiri eşrefi'l-elfâz*, thk. Muhammed Basil Uyûn es-Sûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1996), 4: 358; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 4: 4969; Nazif Şahinoğlu, “Yemin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1986), 13: 384; Boy-nukalın, “Yemin”, 43: 417.

¹¹ Şahinoğlu, “Yemin”, 384; N. Öztürk, “İlahî Dinlerde Yemin, Keffâret ve Kurban”, 167-169.

¹² Bk. Buhârî, “Eymân”, 4; Müslim, “Eymân”, 1; Ebû Dâvûd, “Eymân”, 3; Nesâî, “Eymân”, 4.

1.4. Hilf

Sözlükte, “anlaşma, akit ve yemin” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak, cahiliye döneminde Araplar arasında yapılan ittifak, dostluk, dayanışma ve himayeye alma anlaşmasını ifade etmektedir. Bu çerçevede birbirine muhalif olan kabile ve gruplar arasında yapılan ittifaka “hilm” denilmiştir. Bu ittifak, iki kişi arasında olduğu gibi iki kabile veya daha fazlası arasında da olabilmekteydi. İttifak akdi, bir merasimle grupları, kabileleri birleştirme, savunma ve mazlumun hakkını almak adına mücadele etme, siyasi, ekonomik, kültürel ve askerî pakt gayesi gütmekteydi. Bu açıdan bakıldığında hilm, yemin manasını da içine alan ittifak anlamı içermektedir.¹³ Diğer taraftan hilm, hususi hâllerde kullanılırken; yemin, genel hâllerde kuvvetli bir mana için kullanılmaktadır.¹⁴ Bu konuda cahiliye döneminde Kureyş kabilelerin birbiriyle hilm yaptıkları gibi Mekke dışında kabile veya devletlerle de hilm yaptıkları bilinmektedir. Bu hilm akitleri sayesinde Kureyş’e, Hicaz ve diğer bölgelerde rahatça ticari faaliyetlerini yapabilme imkânı ve serbest dolaşım izni sağlanmıştır. Bundan dolayı da hilmî gerçekleştirenler “müdebbirûn” (işleri yoluna koyanlar, düzenleyiciler) şeklinde anılmışlardır.¹⁵ Dabbe, Sevr, Ukayl, Teym ve Adî kabileleri arasında yapılan “hilmu’r-ribâb” adı verilen yeminleşme de bu konuda örnekler arasındadır. Cahiliyede bu gibi hilmîler çok büyük bir öneme haizdi. Hilmîten dönmek, büyük bir suç ve aşağılık bir davranış olarak kabul edilirdi.¹⁶

İlâf konusunda Kur’an, Kureyş’in, Ebrehe’nin saldırısından korunmuş olmalarını,¹⁷ yaz ve kış Mekke dışındaki yerlere ticaret için emniyet içerisinde gidiş gelişlerini ve her türlü korkudan emin kılınmış olmalarını Allah’ın lütfu ve Kâbe’nin bereketine bağlamış ve bu

¹³ İbn Manzûr, “*Lisânu’l-‘Arab*”, 2: 963.

¹⁴ Arendonk, “Hilm”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1964), 5: 486; Pederesen, John, “Yemin”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1967), 6: 374-375; Nadir Özkuyumcu, “Hilm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 29; Boynukalın, “Yemin”, 43: 417.

¹⁵ Muhammed Hamîdullah, “İlâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 63; Özkuyumcu, “Hilm”, 18: 29-30; İbn Hişâm *es-Siretü’n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdulfazî Şelebî (Kahire: Tûrâsu’l-İslâm, ts.), I: 131-132; Arendonk, “Hilm”, 486; Cevad Ali, *el-Mufassal fi târihi’l-‘Arab kable’l-İslâm* (Bağdat: Bağdat Üniversitesi 1993), 4, 378; Ferâhî, “*Im‘ân*”, 62.

¹⁶ Cevâd Ali, “*el-Mufassal*”, 369, 378; Arendonk, “Hilm”, 5: 486; Özkuyumcu, “Hilm”, 18: 30.

¹⁷ Bk. el-Fil 105/1-5.

beytin (Kâbe'nin) rabbine ibadet etmelerini istemiştir.¹⁸ Bu husustaki ilahî buyruk, dışarıda başka kavimler her türlü zarara uğrarken Kureyş'e verilen bu emniyet ve başkalarıyla zımnen anlaşma (îlâf) yaparak kurulan iyi ilişkiler, onların evveleminde sadece Allah'a ibadet etmelerinin gereği olarak ortaya konmuştur. Kureyş suresinin başındaki "îlâf" lafzı, alıştırma, ısıdırma, ahit, anlaşma anlamlarına geldiği kadar, bir şeyi diğerine katmak anlamından hareketle Allah'ın yardımını sayesinde sermayeyi çoğaltarak zengin olduklarını hatırlatmayı da içermektedir.¹⁹ Kureyşliler, bu anlaşmalar ve Kâbe'nin kutsallığı sayesinde yıl boyunca herhangi bir saldırıya maruz kalmadan ve bir korkuya kapılmadan istedikleri yerde ticaret yapabilmekteydiler.²⁰ Hilf, bir bakıma himaye idi. Arapların köklü gelenekleri arasında himaye ayrı bir yere sahiptir. Bir kimsenin himaye altına alınması, o kimseye karşı gelebilecek her türlü saldırı ve zulmün engellenmesi anlamına gelmektedir. Sanki o kimse himaye edenin akrabası gibi muamele görmektedir. Bir kimsenin başka bir kabileye iltihak etmesi, o kabilenin bütün haklarına sahip olması anlamına geliyordu. Bundan sonra o kimseler katıldıkları kabilenin mevlası olarak anılırlardı. Kabile içinde himayeci, himayesine aldığı kimseyi kendisine kardeş yaptığı gibi evlatlık olarak nesebine de dâhil edebilirdi.²¹ Çöl hayatında güvende olmanın yolu, çeşitli şahıs ve kabillerle ittifaktan (hif) geçmekteydi.²² Bunun yanında Araplar, Yahudilerle de "hibâlen" denilen anlaşma yapmışlardır.²³

Hiz. Peygamber yirmi yaşlarında, Mekke'de özellikle sosyal huzuru sağlamak üzere yeminle akdedilen "Hilfû'l-Fudûl" adlı bir ittifaka katılmıştı.²⁴ Hilfû'l-Fudûl'un oluşumunda şöyle yemin edilmiştir: "Allah'a yemin ederiz ki hepimiz mazlum ile birlikte zalime karşı mazlumun hakkını verinceye kadar bir el gibi olacağız. Bu ittifakımız, denizde bir tüyü ıslatabilecek kadar su kalıncaya dek; Hira ve Sabir te-

¹⁸ Bk. el-Kureyş 106/1-4.

¹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, I: 55-56.

²⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, I: 102.

²¹ M. İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Mehmet Yolcu (İstanbul: Düşünce Yayınları, 2012), I, 182; Neşet Çağatay, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006), 117.

²² Cevad Ali, *el-Mufassal*, I: 467.

²³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, I: 442.

²⁴ Bk. Arendok, "Hilf", 5: 486.

pleri yerinde durdukça ve mazlumun iktisadi durumunda eşitliğe tamamen riayet edilerek devam edilecektir.”²⁵ Hz. Peygamber, Hilfü'l-Fudûl'a katılmakla iftihar eder ve şöyle derdi: “Abdullah b. Cüdân'ın evinde bir anlaşmaya şahit oldum ki bana onun mukabilinde kırmızı develer verseler onun bozulmasını istemem. Şayet İslam'da ona çağrılısam elbette icabet ederim.”²⁶ Hz. Peygamber'in bu temennisi, hayır ve iyilik adına yardımlaşmanın boyutuna bir işaret niteliğindedir. İyilik ve hayrın olduğu yerde Müslümanların orada bulunmasının gerekliliği bu temennide dile getirilmiştir. Ancak Müslümanlar arasında uhuvvet (kardeşlik) esas olması nedeniyle hilf ve benzeri ittifaklara, birbirine iyilikte yardım için yeminleşmelere ihtiyaç olmadığına, Hz. Peygamber “İslâm'da hilf yoktur”²⁷ ifadesiyle açıklık getirmiştir. Cahiliyedeki uhuvvet (kardeşlik) anlaşması İslam'ın hedeflediği gibi değildi. Onlardaki bu anlayış, tek taraflı menfaat esasına dayanan bir yardımlaşmaydı. İslam anlayışında ise diğergamlık hâkimdir. İslam anlayışında iyilikte öncelik başkalarındadır. Nitekim Medine döneminin başlarında muhacir ve ensarın arasında neredeyse mirasçı olacak şekilde bir uhuvvet anlaşmasının varlığı da bunu göstermektedir.²⁸

Hilf'in tanımında da geçtiği ve söz konusu ittifaklardan da anlaşıldığı üzere “hilf”in, cahiliye döneminde salt günlük konuşma esnasında söylenen bir yemin olmayıp, kabileler ve hatta milletler arası bir dayanışma yemini olduğu ortaya çıkmaktadır. Günümüzde de özellikle devletlerarası birliktelikler (Birleşmiş Milletler) veya askerî paktlar gibi oluşumlar

²⁵ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, trc. M. Said Mutlu (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1972), I: 49.

²⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, I: 134; Hüseyin Certel, “Hz. Peygamber'in Risâlet Görevine Hazırlanması Bağlamında Çocukluk ve Gençlik Dönemi Yaşantıları”, *EKEV Akademi Dergisi* 8/19 (2004): 48.

²⁷ Buhârî, “Edeb”, 67; el-Hucurât 49/10. ayette Müslümanların kardeş oldukları haber verilmektedir: “Müminler ancak ve ancak kardeşlerdir. Öyleyse birbiriyle kavgalı, dargın, kırgın olan kardeşlerinizin arasını düzeltin Allah'ın emri uyarınca birbirinizle bozuşmaktan sakının ki ilahî rahmet ve merhamete nail olasınız!” şeklinde beyan edilen bu din kardeşliği, müminler arasında sevgi ve saygının, kendisi için istediği güzellikleri kardeşi için de istemesinin ve tüm iyiliklerde yardımlaşmanın (el-Mâide 5/2) odak noktasıdır. Hucurât suresindeki uhuvvet ayeti, ancak kardeşliğin gereği yapıldığında ilahî rahmet ve mağfirete ulaşılabileceğini kesin olarak ifade etmiştir. Müslümanlar bu hususta bir merasime, yeminleşmeye gerek kalmadan birbirlerinin tabii din kardeşleridirler.

²⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, I: 504-507.

hulf ittifakına örnek gösterilebilir. Zira bu ittifakı oluşturanlar, bir tehlike karşısında birbirine yardım edeceklerine dair şartları kabul etmekte ve haksızın karşısında güç birliği yapacaklarına dair söz vermektedirler. Bu üç kavram arasında mana ve hedef birliği olmakla beraber, sadece ilk ikisi (kasem ve yemin) lafız farklılığı dışında anlam ve gaye birliğinde ortak görünmektedirler. Hulf'e gelince bu lafız daha ziyade ittifak anlamı taşımaktadır; uygulamalar da onu göstermektedir.

2. YEMİNİ OLUŞTURAN DİLSEL UNSURLAR

2.1. Yemin Edatları

Yeminin kavranabilmesi, onu oluşturan dilsel unsurların bilinmesine bağlıdır. Yeminin dilsel bir ifade şekli olduğunu kabul edersek onun çerçevesinin de dilin kaideleriyle sınırlı olduğunu kabul etmiş oluyoruz demektir. Buna göre yemin cümlesi; yemin lafzı, kendisiyle yemin edilen (muksemun bih) ve kendisine yemin edilen (muksemun aleyh) olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Yemin cümlesi, cevap olan (muksemun aleyh) ile tamamlanır. Cevap cümlesi, yeminle geçiş yapılan sözün yargı bölümüdür. Diğer bir ifade ile cevap cümlesi, yemin edilenle pekiştirilendir. Yemin cümlesi ya fiil ya da isim cümlesi şeklinde gelir. Yemin, fiil cümlesi hâlinde gelirse yemin fiili, yemin edatı ve kendisiyle yemin edilen (muksemun bih) olmak üzere üç unsurdan oluşur. "Aksemû billâhi" (Allah'a yemin ettiler) cümlesinde "aksemû" fiil, "bâ" edat, "Allah" lafzı ise kendisiyle yemin edilen (muksemun bih)'tir. Yemin, isim cümlesi hâlinde gelmesi durumunda mübteda ve haberden oluşur. "Ve'l-Kur'âni'l-Hakîm"²⁹ Burada yemin, yemin "vav'ı" ile başlamış, "Kur'an" sıfatıyla beraber "kendisiyle yemin edilen" olarak zikredilmiştir. "İnneke le mine'l-mürselîn"³⁰ kısmı ise cevap cümlesidir. Bu kısımda tekit edatı "inne" ve aynı zamanda "ibtida lâm'ı" bulunmaktadır. Bu durumu şöyle de ifade edebiliriz: Yeminin cevap cümlesi isim cümlesi ise başında "lâm" veya "inne" bulunur. Fiil cümlesi olması durumunda "kad" veya "lâm" bulunur. Esas itibarıyla yemin harfi "bâ"dır; "tâ" ve "vâv" harfleri "bâ" harfinden bedel olarak

²⁹ Yâsîn 36/2.

³⁰ Yâsîn 36/3.

kullanılmıştır. O hâlde yemin, yemin harfleri, lafızları, yemin edilen ve mütemmim durumda olan yeminin hedefi veya cevabı diyebileceğimiz kısımlardan oluşmaktadır. Mekki surelerde yemin formatında değişiklik olmadığı hâlde, yemin bütünlüğünü teşkil eden lafız veya edatların değişmesi mukadderdir.³¹

2.1. Muksemun Bih

Belirtildiği üzere açık yemin olarak niteleyebileceğimiz yeminler Mekki surelerdedir. Bu yeminlerin ekserisinde neye ve hangi maksatla yemin edildiği aşikâr olarak görülmektedir. Yeminin önemli unsurlarından birisi kendisiyle yemin edilendir. “Muksemun bih” olarak ifade edilen bu unsurları şöyle sıralayabiliriz.

1. İslam’ın temelini oluşturan kutsallar: Allah’ın zatı, melekler, Kur’an, Hz. Peygamber ve kıyamet.

2. Müşahede edilen varlıklar: Güneş, ay, yer, gök, yağmur yüklü bulutlar, yıldızlar.

3. Kendilerinde müphemlik (kapalılık) olan nesnelere: Kalem ve yazdıkları, el-Beytü’l-ma’mûr, es-Sakfu’l-Merfû, el-Bahru’l-Mescûr, Tîn, Zeytûn, on gece, nefis, tek-cift, erkek-dişi, doğular-batılar, görülenler-görülmeyenler.³²

Kur’an’da Allah kendi zatına yemin etmiştir. Bu formattaki yeminlerde daha çok “muksemun bih” Rab, Allah ve fiilleriyle zikredilmiştir. “Rab” lafızıyla gelen yemin formatı “feverabbike” (senin rabbine yemin olsun) (el-Hicr 15/92; ayrıca bk. el-Meryem 19/68) şeklindedir. Allah lafızıyla yapılan yemin örneği, “Tallâhi le tûselünne ammâ küntüm tefterûn” “Andolsun, kendi kendinize uydurup Allah’a isnat ettiğiniz bu inanç ve âdetlerinizin hesabı sizden mutlaka sorulacaktır!”³³ ayetinde geçmektedir.

Yeminlerde Allah’ın bizzat yaratışına³⁴ yemin edildiği gibi, birçok

³¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. İbni Kayyim el Cevziyye, *et-Tıbyân fî eymanı’l-Kur’an*, thk. Abdullah b. Salim el-Batâtî (Mekke Dâru’l-‘Âlemi’l-Fevâid, ts.), 7; Sadık Kılıç, *Yemin Olsun ki* (Erzurum: İhtar Yayıncılık, 1996), 24.

³² M. Faik, Yılmaz, “Aksâmu’l-Kur’an Bağlamında Allah nelere, Niçin ve Neden Yemin Eder? Sorularını Yeniden Düşünmek”, *İslami İlimler Dergisi* 5/1 (2010): 140.

³³ en-Nahl 16/56, 63.

³⁴ Bk. eş-Şems 91/5-8; el-Leyl 92/1.

mahlukata da yemin edilmiştir.³⁵ Yemin edilen tüm örneklerde Allah Teala Kur'an ve Hz. Peygamber'in doğruluğuna kendi zatı ile beraber mahlukatı şahit tutmaktadır. Yerde ve gökte olan tüm yaratıklar, Yaratıcının birliğine işaret etmektedir. Bu açık yeminler, insanları yemin edilenler üzerinde tefekküre davet ettiği kadar yeminin cevabına da işaret etmektedir. Yeminin cevabı (muksemun aleyh) hesaba katılmazsa yeminin hedefinde bir müphemlik oluşacağından aynı zamanda ilgili ayetlerin anlaşılmasında güçlük meydana çıkacaktır. Zaten yeminlerden maksat, yeminin cevabı olan kısımdır. Buna yeminin haberi de denir. Cahiliyede kâhinler, yemin ederken gizemli olsun diye cevabını zikretmezlerdi. Kur'an açık bir kitap olması nedeniyle yeminlerde gizemliliği kaldırmış, yeminin cevabı aşikâr edilmiştir.

2.2. Muksemun Aleyh

"Vallahi doğru söylüyorum" cümlesinde yapılan yeminin maksadı, yemin edenin söylediği sözün doğruluğuna muhatabı ikna etmektir. Zira burada iki kısım söz konusudur. Birincisi "vallahi" şeklindeki yemin, diğer kısmı ise yeminin söylenme sebebi olan "doğru söylüyorum" ifadesidir. Kur'an'daki yeminlerde de aynı maksat aranmalıdır. Yukarıda Yâsîn suresinden yeminle ilgili verilen örnekte görüldüğü üzere ikinci ayetteki hikmetli (her şeyi yerli yerinde anlatan) Kur'an'a yeminden maksat, üçüncü ayetteki Hz. Peygamber'in risaletinin doğruluğudur. Yemin ve cevabında iki doğru (Kur'an'ın hikmetli olması, Hz. Peygamber'in risaletinin doğruluğu) birlikte zikredilmiştir. Doğruların birbirini desteklemesi ayrı bir tekidi oluşturmuştur. Bir başka

³⁵ Bk. "Ömür", el-Hicr 15/72; "Kur'an", Yâsîn 36/1-2; Sâd 38/1; ez-Zuhruf 43/1-2; ed-Duhân 44/1-2; Kâf 5/1; "melekler", "rüzgârlar", "yağmur yüklü bulutlar", "yıldızlar", es-Sâffât 37/1-4; ez-Zâriyât 51/1-4; en-Necm 53/1; el-Vâkıa 56/75; en-Nâzi'ât 79/1-5. "Kalem ve yazdıkları", el-Kalem 68/1. "Tûr", "ince deriler üzerine yazılanlar", "el-Beytü'l-Ma'mûr", "gökyüzü", "kıyamet günü", "deniz", et-Tûr 52/1-6. "Akşamın alaca karanlığı, gece ve onun karanlık örtüsü altında barınan her şey", "dolunay hâline gelen ay", el-İnşikâk 84/16-18; el-Leyl 92/2; "Nefs", el-Kıyâme 75/1-2; "Sabahın aydınlığı", "zilhiccenin ilk on gecesi", "zilhiccenin dokuzuncu ve onuncu günü", "Müzdelife'de geçen gece", "tek ve çift", "geçip giden gece", el-Fecr 89/1-4; "Mekke", "baba ve evlat", el-Beled 90/1-3; "İncir, zeytin ve Sina dağı", et-Tîn 95/11-3; "Nefes nefese koşan, koşarken kıvılcımlar saçan, sabahın erken saatinde baskın yapıp tozu dumana katan ve düşmanın tam ortasına dalan atlar", el-Âdiyât 100/1-5 ve "Asr", el-'Asr 103/1 yemin edilen nesnelere arasındadır.

örnekte “ve’l-Asr. İnne’l-insâne lefi husr”³⁶ “Asra yemin olsun ki insan mutlak hüsrandır.” ayetlerinde vâv yemin edatı, asr, muksemun bih, cevap ise “inne” ve “lâmı” tekitle gelen “inne’l-insâne lefi husr” kısmıdır. Bu örneklerde de görüldüğü üzere yeminde cevap cümlesi genellikle tevhid, Kur’an, resulün hak olduğu, ahiret hayatının gerçekliği, insanların bazı beşerî tasarruflarına dair konuları oluşturmuştur.³⁷ Yine bu örnekler ve açıklamalardan anlaşılıyor ki genel itibarıyla “muksemun bih” müşahhas ve müşahede edilen nesnelere olduğu hâlde “muksemun aleyh” mücerret konuları içermektedir. Sözelimi ahiret hayatı müteşabih ve mücerredir. Ahiret hayatının mahiyeti bizce bilinmez, akıl onu vahyi göz ardı ederek tek başına kavrayamaz. Bu sebeple ahiretteki dirilmeyi ve oradaki hayatı hedef alan yeminler, müşahhas nesnelere hareketle akıl ve iman birlikteliğini sağlamaya yöneliktir.

3. MEKKE DÖNEMİNDE YEMİN KARAKTERİ

Yukarıdaki yemin örneklerinin tamamı Mekke dönemi yeminlerine aittir. O dönemde müşriklerin Kur’an ve Hz. Peygamber’e karşı çıkmaları ve inananlara baskı kurmaları nedeniyle Mekke dönemi, Hz. Peygamber ve Müslümanlar açısından sıkıntılı bir dönem olmuştur. Buna mukabil bu dönem, İslam inancının henüz anlaşıldığı ve aynı zamanda İslam devletinin temelini atıldığı yer olarak da değerlendirilebilir. Mekke müşriklerinin Kur’an ve Hz. Peygamber’e karşı çıkmalarının en başta gelen nedeni, şirke karşı tevhidin getirilmiş olmasıdır. İnsanlar arasında sosyal eşitlik ve adaletin konuşmuş olması da bu hususta bir başka reddedilme sebebi olmuştur. Mekke döneminde müşriklerin vahye şiddetle karşı çıkmaları, o dönem nazil olan ayetlerdeki üslubun da sertliğine sebep olmuştur. Nitekim ayet ve surelerdeki kıyamet sahneleri, cehennem azabı ve geçmiş milletlerin helakine dair kıssalar dehşet verici bir tarzda anlatılmıştır. Bunlara ilave olarak kevnî deliller ve akli hüccetler, dönemin şartları içinde ayet ve sureler içinde yer almıştır.³⁸ Bu bağlamda ilk inen ayetlerin veciz ifade şekilleri yeminler için de

³⁶ el-Asr 103/1-2.

³⁷ İbn Kayyim, *et-Tıbyân*, 8.

³⁸ Mennâ Halil el-Kattân, *Mebâhis fi ‘ulûmi’l-Kur’ân* (Kahire: Mektebetü’l-Vehbe, ts.): 47.

geçerlidir. Bu dönem yeminlerinin uygun ve ahenkli bir ses tonu içerisinde genellikle arka arkaya sıralandığı görülür. Mekke döneminde Allah'ın zat, sıfat ya da mahlukatına yönelik olarak açık (zahir) yemin örnekleri sergilenmiştir.

4. MEDİNE DÖNEMİNDE YEMİN

Medine dönemi yeminleri, Mekke dönemi yemin üslubunda olduğu gibi açık yeminleri ihtiva etmemektedir. Bu dönemde Kur'an'ın muhatap kitlesine Yahudi, Hıristiyan ve münafıklar da dâhil olmuştur. Müslümanlar da asıl olarak bu gruplarla ilk defa yüz yüze gelmişlerdir. Medine'de nazil olan surelerin iman temeli üzerine toplumsal düzeni sağlamak için ahlaki ve ibadetlerle ilgili kurallar koyan, fertlerin karşılıklı hak ve görevlerini dile getiren bir üslup üzere olduğu görülmektedir. Bu dönemdeki yeminlerin nüzul ortamındaki konjonktüre uygun olarak geldiği de söylenebilir. Bu uygunluk, yeminlerin daha çok sosyal içerikli olmalarını gerekli kılmıştır. Bu dönem yeminleri açık yeminler olmadığı için bir kısım harfler, edatlar ve lafızların vurgusundan tespit edilmeye çalışılmıştır. Medine döneminde yemin lafızlarının geçtiği “muksemun bih”ler istidlali olmaktan çok, bilgi yüklü ve hüküm içerikli haberlerdir. Medine dönemi ayetlerindeki yemin içeriklerini, imanın hakikati,³⁹ Allah yolunda mücadelenin tekidi,⁴⁰ Allah yolunda savaşanların aflu karşılanacakları,⁴¹ Yahudi ve Hıristiyanların inanç durumu,⁴² Müslümanların onlara karşı alacağı tutum⁴³ şeklinde ifade edebiliriz. Medine dönemine ait yemin örneklerini bu başlıklar altında inceleyelim.

4.1. İmanın Hakikatine Dair Yemin Ayetleri

İslam'ın özünde tevhid vardır. Her iş Allah'a havale edilir. Müslümanın hayatının tam da merkezinde Allah otoritesi bulunmalıdır. Bu

³⁹ el-Bakara 2/155; el-Mâide 5/94.

⁴⁰ et-Tevbe 9/25.

⁴¹ Âl-i 'İmrân 3/157.

⁴² el-Mâide 5/17, 72-73.

⁴³ Abdulkaki Turan, “Kur'an-ı Kerim'deki Yeminler (Aksâmu'l-Kur'an)”, *Selçuk Üniversitesi Dergisi* 2 (1986): 98; Çalışkan, *Kur'an Dilinde Kasem (Yemin) Üslubu*, 55-56.

iman, müminin Allah katındaki değerini belirler. “Vallahu a’lemu bi îmânikum” “Allah sizin değerinizi, kadrinizi imanınızla bilir...”⁴⁴ ayetinde açıkça yemin vurgusu yapmasa da “a’lemu” lafzı, Allah’ın insan üzerindeki mutlak hâkimiyetini yemin gücünde ifade etmektedir. Ayet, evlilik hususunda hür mümin kadınlara öncelik verilmesi, buna güç yetiremeyen kimselerin cariyelerle evlenebilmelerine dairdir. Ayetteki vurgu, değerli olmanın hür ve cariyelikte değil, imanda olduğu gerçeğinin dile getirilmesidir.

“Felâ ve rabbike lâ yû’minûne hattâ yuhakkimûke fîmâ şecere beynehum sümme lâ yecidû fî enfüsihim harecen mimmâ gazayte ve yüsellimû teslîmâ” “Hayır, rabbine andolsun ki aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem tayin edip sonra senin verdiğin hükmü içlerinde bir sıkıntı duymadan tamamen kabul etmedikçe inanmış olmazlar.”⁴⁵ Mesele imanın hakikati içerisinde Hz. Peygamber’e itaat olunca ayetin “felâ ve rabbike” şeklindeki yemin şekli, Mekke dönemi ayetlerindeki yemin üslubunu hatırlatmaktadır. Bu ayetteki yeminle Mekke dönemi yeminlerine benzer bir şekilde Hz. Peygamber’e itaat pekiştirilmek istenmiştir. Ancak Medine dönemi yeminlerinde bu şekildeki yemin örneğine çok fazla rastlanmamaktadır. Zira bu dönemde münafıklar veya başkalarının Hz. Peygamber’i rahatsız edici tavır içine girmeleri yemine konu olmuştur. Allah Teala, iman ölçüsünü Peygamber’e itaat olarak belirlemiştir.⁴⁶ Medeni surelerde gerçek müminin vasıfları verilmiş⁴⁷ ve bu bağlamda Hz. Peygamber’e itaatte en ufak bir tereddüdün o kimsenin imanını zora sokacağı hatırlatmasında bulunulmuştur.

4.1. Müminlerin İmtihanına Dair Ayetler

İmanın nasıl olması gerektiğine dair kendimize soru sorarken hayat

⁴⁴ en-Nisâ 4/25.

⁴⁵ en-Nisâ 4/65.

⁴⁶ el-A’râf 7/158; el-Enfâl 20; ez-Zuhruf 43/63.

⁴⁷ el-Hucurât 49/15: “Gerçek müminler, ancak Allah ve resulüne iman eden, ondan sonra asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla mücadele edenlerdir. İşte doğrular ancak onlardır.” Ayet, mümini vasıflandırırken Allah ve resulüne şüphe etmeden iman etmeyi, bunun ispatı için de hiç geri durmadan Allah’ın kendisine emanet olarak verdiği mal ve canı yine O’nun rızası doğrultusunda kullanmayı şart koşmuştur. Allah Teala, sadece iman ettim deyip orada durmayı hoş görmemiştir. Bu konuda ayrıca bk. el-‘Ankebut 29//2.

yolunda birtakım sıkıntı ve zorlukların karşımıza çıktığını görüyoruz. Bu yönde yemin formatında bir ayetle karşılaşılıyor. “Veleneblüven- neküm bi şey’in mine’l-havfi ve’l-cû’i ve naksin mine’l-emvâli ve’l- enfüsi ve’s-semerât ve beşşiri’s-sâbirîn”⁴⁸ “Andolsun ki sizi biraz korku, açlık mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azalma (fakirlik) ile im- tihan eder, deneriz. (Ey Peygamber) sen sabırlı davrananları müjde- le!” Ayet tekit lam’i ile başladığı için yemin anlamı verilmiştir. Ayette “Allah’ın zatı” mahfuz muksemun bih olarak kabul edilmiştir. Yeminin cevabı lâm’dan hemen sonraki kısımdır. Cevap kısmında yemin edilme sebebi olarak korku, açıklık, mallardan, canlardan ve ürünlerden eksilt- mek suretiyle insanların imtihan olunmaları gösterilirken, sabredenle- rin de müjdeyi hak ettikleri yeminle vurgulanmıştır.⁴⁹ Bir başka ayette ihramlı iken av yasağına uyulması istenmektedir. Av yakına gelse bile ihramlı kimsenin onunla sınıandığı bildirilmekte ve ifade ibtida lamıyla desteklenmektedir.⁵⁰ Yeminin cevabında bu yasağa uymayanların ce- zaya çarptırılacakları açıklanmaktadır. Muhammed suresi 31. ayette de Müslümanların savaş gibi zor işlerle sınanacağı ve bu hususta sabreden- lerin açığa çıkarılacağı, böylece o kimsenin imanının doğruluk derece- sinin gözler önüne serileceği yeminle açıklanmıştır. Yeminin cevabı, “imanın doğruluğunun açığa çıkarılması ve iman sahibinin Allah ka- tında ikrama layık olmaya hak kazanmasıdır.

4.2. Allah Yolunda Mücadele

Allah Teala, yeminle her zaman müminlere yardım ettiği gibi savaş

⁴⁸ el-Bakara 2/255.

⁴⁹ Al-i ‘İmrân 3/186, el-Feth 48/18. ayetlerini de Bakara 155. ayete benzer olarak göste- rebiliriz. Nitekim Âl-i ‘İmrân 3/186’da “Letüblevünne...” şeklinde başlayan ayet “(Ey Müminler) kimi zaman mallarınızla kimi zaman canlarınızla mutlaka sınanacaksınız. Bunun yanında hem sizden önce kendilerine vahiy gönderilenlerden (Yahudilerde) hem de müşriklerden birçok ağır sözler işiteceksiniz.” diye yeminle başlayan ayette, mal ve can eksiltmesiyle ve inanmayanlar tarafından can sıkıcı birtakım sözlerle karşı karşıya kalan Müslümanların imtihan olmaları haber verilmektedir. Fetih su- resindeki “Andolsun ki Allah müminlerden razı olmuştur.” (el-Feth 48/18) ayeti de Hudeybiye’de bir ağaç altında müminlerin, Mekke müşriklerine karşı savaşacaklarına dair Hz. Peygamber’e verdikleri biatten Allah’ın razı olduğunu haber vermektedir. Allah Teala, biat edenlerden razı olmuş, buna karşın onlara sekinet indirmiş ve ayrıca onları yakın bir fetihle müjdelemiştir.

⁵⁰ Bk. el-Mâide 5/94.

sırasında da onlara yardımda bulunduğunu haber vermektedir. Allah'ın yardımını olmadıkça onların çokluğu veya maddi kuvvetlerinin başarıyı sağlamayacağı vurgulanmıştır. “Lekad nesarakumullahu fî mevâtine kesîretin ve yevme Huneynin...” “Doğrusu Allah size birçok savaş meydanında ve tabii ki Huneyn savaşında da yardım etti. Hani hatırlarsanız o savaşta sayıca kalabalık oluştunuz sizi böbürlendirmiş, ama kuru kalabalığın size hiçbir faydası dokunmamıştı. Dahası savaş alanı olanca genişliğine rağmen size dar gelmiş ve nihayet düşman karşısında bozguna uğrayıp geri çekilmişsiniz.”⁵¹ Yeminin cevabı şöyle olmalıdır: Müminler, Allah'ın yardımını her zaman yanlarında hissetmelidirler. Müminlerin, düşmanlarına karşı kuvvet hazırlığı içinde⁵² tedbiri elden bırakmadan müteyakkız olmaları gerekir. Ancak güçlü olmaları Allah'ın yardımını unutmama anlamına gelmemelidir. Tevbe 25. ayetin cevabı 26 ve 27. ayetlerde devam etmektedir. Huneyn Savaşı'nda müminlere dar gelen yeryüzü, Allah'ın üzerlerine indirdiği sekinet ve gönderdiği yardımla onlara genişledi ve onları rahatlattı. Böylece sadece güçlerine güvenmenin gafletini üzerlerinden atmış oldular. Bir başka ayette iman edip imanlarına göre hareket edenlerin yeryüzüne hükümler olacakları yeminle belirtilmiştir.⁵³ Ayetlerin ortak cevabı, imanlarında samimi olanların emniyet içerisinde yaşayacaklarına dairdir. Hac suresi 39. ayet “Kendilerine savaş açılanlara, zulme uğradıkları için savaşma izni verildi. Şüphesiz ki Allah, onları muzaffer kılmaya kadirdir. Onlar, ‘Rabbimiz Allah'tır.’ demelerinden başka bir sebep olmadan yurtlarından çıkarılırsalar da Allah, dinine yardım edene mutlaka yardım edecektir.”⁵⁴ Ayetlerde, yemin formatında Allah'ın yardımının Müslümanların üzerinde olduğu, ancak ona layık olmak için gerekli tutumları göstermelerinin gereği vurgulanmıştır. Bunun misali Bedir harbidir. “Veledak nasarakumullahu bi Bedrin ve entüm ezilletün...” “Andolsun, sizler güçsüz olduğunuz hâlde Allah size Bedir'de yardım etmişti. Öyle ise Allah'tan sakının ki O'na şükretmiş olasınız.”⁵⁵ Fetih suresinde “Andolsun ki Al-

⁵¹ et-Tevbe 9/25.

⁵² el-Enfâl 8/60.

⁵³ Bk. en-Nûr 24/55.

⁵⁴ el-Hac 22/40.

⁵⁵ Âl-i 'Imrân 3/123. Müminler, imanlarının gereğini yapmalıdırlar. Nitekim Ankebût suresi 2. ayet bu duruma şöyle işaret etmektedir: “İnsanlar imtihandan geçirilmeden,

lah, elçisinin rüyasını doğru çıkardı...”⁵⁶ şeklindeki yeminden sonra Mescid-i Haram’a emniyet içinde girileceği haber verilmiştir. Ayette zımnen Mekke’nin fethi de müjdelenmiş olmaktadır.

4.3. Allah Yolunda Savaşanların Bağışlanması

Bu konuda örnek gösterilen ayette muzmar (kapalı) bir yemin bulunmaktadır. Muksemun bih mahfuzdur:

“Vele in kutiltüm fi sebüllâhi ev müttüm...”⁵⁷ “Andolsun ki Allah yolunda eğer öldürülür ya da ölürseniz şunu iyi bilin ki Allah’ın rahmet ve mağfireti, o münafıkların biriktirdikleri tüm servetlerden çok daha hayırlıdır. Andolsun ölürseniz de öldürülürseniz de Allah’ın huzurunda toplanacaksınız.” Ayetteki yeminin cevabını, Allah yolunda öldürülen müminin affedildiği müjdesinin verilmesi şeklinde anlayabiliriz. Bu mükâfat, biriktirilen dünya menfaati ile ölçülemez.⁵⁸ Allah Teala, yolunda mücadele eden kimselerin günahlarının örtüleceğini ve o kimselerin cennetle ödüllendirileceklerini yemin üslubunda açıklamıştır.⁵⁹ Kur’an, kâfir olanların yaptıkları iyi işlerin boşa çıkarılacağını, mümin olanların ise günahlarının örtüleceğini açıklamakta, bunun sebebini de kâfirlerin batıla tabi olmalarına, müminlerin ise rablerinden gelen hakka uymuş olmalarına bağlamaktadır.⁶⁰

4.4. Yahudi ve Hıristiyanların İnançları

Kur’an tevhidi getirdiğine göre buna uymayan inançların İslam’ın dışında kalacağı açıktır. Yahudi ve Hıristiyan inanç telakkileri İslam nazarında merduddur. Kur’an yemin formatında Yahudiler hakkında şu bilgiyi vermektedir: “Vele tecidennahum ahrasannâsi alâ hayatın...” “Andolsun sen onların, yaşamaya bütün insanlardan; hatta Allah’a ortak

sadece ‘iman etik’ demeleriyle bırakılacaklarını mi sandılar.” Bedirde tam bir teslimiyet içerisinde bulundular ve Allah’ın yardımını yanlarında buldular. Uhud’da bazıları dünyalık peşine takıldılar ve aralarında zaaf oluştu. Bu zaaf başlangıçta ilahî yardıma engel oldu.

⁵⁶ el-Feth 48/27.

⁵⁷ Âl-i ‘İmrân 3/157.

⁵⁸ Bk. el-Hac 22/58-59.

⁵⁹ Bk. Âl-i ‘İmrân 3/195.

⁶⁰ Bk. el-Muhammed 47/1-2.

koşanlardan bile daha düşkün olduklarını görürsün. Onların her biri bin yıl yaşamak ister. Hâlbuki uzun yaşamak onları azaptan kurtaracak değildir. Allah onların bütün işlediklerini görür.” Ayet, onların ahireti hesaba katmadan yaşama hırslarını yeminle belirttikten sonra cevap olarak Allah’ın azabından kurtulamayacaklarını anlatmaktadır.

Hıristiyanlar, teslis akidesi içerisinde Hz. İsa’yı Allah’ın oğlu olarak görmüşlerdir. “Le kad keferallezîne kâlû innallâhe hüve’l-Mesîhu’bnu Meryem...” “Şüphesiz ‘Allah, Meryem oğlu Mesih’dir.’ diyenler andolsun ki kâfir olmuşlardır. De ki öyleyse Meryem oğlu Mesih’i anasını ve yeryüzündekilerin hepsini imha etmek isterse Allah’a kim bir şey yapabilecektir.”⁶¹ Hıristiyanların Hz. İsa’yı ilah olarak görmeleri onların kâfirliklerinin sebebi olarak gösterilmiştir. Ayet, “le kad” şeklinde yemin formunda başlamıştır. Mâide 82. ayet, Müslümanlara en fazla düşmanlık besleyenlerin Yahudiler ve müşrikler olduğunu, Hıristiyanların sevgi bakımından onlardan daha yakın bir durumda bulduklarını ifade etmektedir. Buna mukabil, Yahudi ve Hıristiyanların dinlerine girmedikçe veya onların yolu üzere bulunmadıkça Hz. Peygamber ve Müslümanlardan asla razı olmayacakları da haber verilmektedir.⁶² Müslümanların onların bu tavır ve inançlarına karşı takınacakları tutum, “Bu (İslam), rabbimin dosdoğru yoludur.”⁶³ demeleridir. Kur’an’da Ehl-i Kitap’ın tutumu ile ilgili olarak “Le in eteytellezîne ûtu’l-kitâbe bi külli âyetin mâ tenbi’û kibleteke...” “Geçmişte vahye muhatap kılınanların (Yahudiler ve Hıristiyanların) önüne her türlü delili koysan dahi onlar senin kiblene yönelmezler. Zaten sen de onların kiblesine yönelecek değilsin. Kaldı ki onlar da birbirlerinin kiblesine yönelmezler.”⁶⁴ şeklinde açık ifadeler kullanılmış ve onlar müminlere bu şekilde tanıtılmışlardır. Bu örneklerdeki ayetler, Medeni üsluba uygun tekit edatlarıyla vurgulanan yemin formatında ayetlerdir.

⁶¹ el-Mâide 5/17; 72-73.

⁶² el-Bakara 2/120. Ayet bütünlüğünde onlar sizin kendi dinlerine girmenizi veya ona göre inanmanızı ve hareket etmenizi isterler. Yemin bundan sonra başlamakta ve “Leini’t-teba’te ehvâehüm...” (Yemin olsun ki onların arzularına uyacak olsan...) kısmını yemini teşkil etmektedir. Yeminin cevabı, “Allah sana ne bir dost olur ne de bir yardımcı olur.” kısmıdır.

⁶³ el-En’âm 6/126.

⁶⁴ el-Bakara 2/145.

Medine döneminde Müslümanların birlikte yaşamak durumunda oldukları inanç grupları Mekke'ye göre daha fazla çeşitlenmiştir. Medine'de Müslümanların içinde dış görünüşlerinin aksine imanlarının kalpte makes bulmadığı münafik kimselerle Müslümanların her an karşılaştıkları Yahudi ve Hıristiyan unsurlar da vardı. Medine'de Hz. Peygamber ve Müslümanlar, Mekke'deki durumun aksine merkezî bir devlete kavuşmuşlardır. Hicretle beraber Medine, Müslümanların yurdu olmuştur. Bu dönemde nazil olan sureler ve ayetler, Medine ortamına uygun olarak iman temeli üzerine toplumsal gerçek ve kurallara ağırlık veren bir üslup içerisinde fert ve toplumun karşılıklı hak ve görevlerini gözeten bir anlayışa oturmuştur. Aslında iman, ibadet ve ahlak temelli esaslar, İslam'ın birbirinden ayırmadığı hususlardır. Bu dönemdeki yemin içerikli ayetlerin Medine ortamına uygun olarak sosyal konuları içinde barındırdığını söyleyebiliriz.

4.5. Müşrikler

Müslümanlar, müşrik kabilelerle hilf şeklinde ahitleşmişlerdir. Hz. Peygamber, onlar bozuncaya kadar bu ahitleşmeye sadık kalmıştır. “Ve in nekesû eymânehum min ba'di ahdihim ve ta'anû fi dînikum...”⁶⁵ “Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozup dininize dil uzatırlarsa küfrün elebaşlarıyla savaşın! Çünkü onlar yeminlerine riayet etmeyen kimselerdir. Umulur ki vazgeçerler.” Ayetin içinde “yemin” lafzının geçmesi, onu yemin formatı içine sokmaktadır. Ayette müşriklerin yeminlerini bozmaları yeminde ilk kısmı, onlarla savaş emri cevap kısmını teşkil etmektedir. Ayette, müşriklerin bozguncu hâllerinden ve İslam'a dil uzatmalarından dolayı öncelikle onların liderlerinin hedef alınmasının gereği vurgulanmıştır. Görüldüğü üzere müşriklerin Kur'an'da geçen yeminleri, bir bakıma yapılan antlaşmalar ve onların bozulmasının haberiyle ilgilidir.

4.6. Münafıklar

Medine döneminde ortaya çıkan münafıklar, İslam'a kalben inan-

⁶⁵ et-Tevbe 9/12-13.

mamişken zahiren Müslüman görünen kimselerdir. Çok sayıdaki ayet, onların tavır ve düşüncelerini dile getirmiş ve müminleri onlar hakkında dikkatli olmaya çağırmıştır. Allah Teala, onların Hz. Peygamber'i aralarında hakem yapıp bu hakemliği de samimi olarak kabul etmezlerse iman etmiş olmayacaklarını yeminle haber vermiştir.⁶⁶ Buradaki yeminle tekit edilen husus, Müslüman olmanın gereği Hz. Peygamber'i kabul edip onun din adına getirdiklerine samimi olarak inanmadır. Münafıklar, dünyevi menfaat peşinde koşarlar. Tebük seferine çağrıldıklarında "Ve seyahlifüne billâhi levi's-teta'nâ le haracnâ ma'aküm..."⁶⁷ "Dayanma gücümüz olsaydı elbette sizinle birlikte sefere çıkardık.' diye yemin edecekler." şeklinde münafıkların durumları açığa vurulmuş ve onların yalan söyledikleri belirtilmiştir. Münafıklar, "Ve yahlifüne bi'llâhi innehüm le minküm..." "Sizden olduklarına dair yemin ederler ve bu sözleriyle sizi memnun etmek isterler. Hâlbuki Allah onlardan asla razı olmayacaktır."⁶⁸ Münafıklar, müminlere zarar vermek ve insanlar arasında fesat çıkarmak için mescit (mescid-i dırar) yapmışlar, bunu yaparken de "İyilikten başka bir niyetimiz yoktu."⁶⁹ diyerek yalan ve hilelerini yeminle kapatmak istemişlerdir. Bu ayetler, toplumsal huzuru bozmada münafıklar tarafından yeminin nasıl istismar edildiğini göstermektedir. Münafıklarla ilgili bu haberlerin aynı zamanda onların karakter tahlili olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir.

4.7. Müminler

Medeni surelerdeki müminlere yönelik yemin örneklerini daha çok ahkâm ayetleri olarak görmekteyiz. Bu yeminlerin bozulması sonucunda fıkhi birtakım yaptırımları veya sonuçlarının olması muhtemeldir. "Velâ tecalu'llâhe urzaten li eymaniküm..."⁷⁰ "(Ey Müminler!) Allah'ın adını anarak ettiğiniz yeminleri iyilik yapmaya, günahlardan sakınmaya, insanlar arasında barış sağlamaya engel saymayın!" ve "lâ

⁶⁶ en-Nisâ 4/65.

⁶⁷ et-Tevbe 9/42.

⁶⁸ et-Tevbe 9/56; 62, 95-96.

⁶⁹ et-Tevbe 9/107.

⁷⁰ el-Bakara 2/224.

tüâhizükünullâhi bi'llağvi fî eymâniküm...”⁷¹ “Allah, gerek dil alışkanlığı yüzünden gerekse doğru olduğunu sanarak yanlış yere ettiğiniz yeminlerden sizi sorumlu tutmaz; ama bile bile yalan yere ettiğiniz yeminlerden dolayı sorumlu tutar.” Müminlerin yeminlerinde iyiliğe engel bir durum, kötülüğe sebep olma hâli olmamalıdır. Yalan yere yemin edilmemelidir. Yeminlerde bir hakkın ihlali söz konusu olursa yeminin bozulması evladır.⁷² “Mübâhele” ayeti de sosyal bir meselenin halinde yemini öne çıkarmıştır. Mübâhele, lanetleşme ve dua anlamına gelmektedir.⁷³

Bir başka sosyal sonuçları olan eşlerle ilgili yemine konu olan husus “zıhar” meselesidir. Zıhar, cahiliye döneminden intikal eden ve boşama kastıyla yapılan bir yemin türü iken İslam’ın ıslah edip o hususta kendine has hüküm ortaya koyduğu konulardan birisi hâline dönüşmüştür. İslam, temel inanç ve ahlakıyla çelişmeyen cahiliyeden intikal eden birtakım sosyal meseleleri tamamen kaldırma yerine onu ıslah etme yoluna gitmiştir. Bu konuda Havle b. Sa’lebe örneği⁷⁴ tek vaka olarak görünmektedir. Kur’an’da üç ayet bu konudaki hükmü belirlemiş, zıharla boşamanın gerçekleşmeyeceği, ancak bu yeminin hükümsüz kalabilmesi için de o kimsenin eşine yaklaşmaksızın ya bir köle azadı ya da arka arkaya iki ay oruç tutması gerektiği karara bağlanmıştır.⁷⁵

⁷¹ el-Bakara 2/225.

⁷² Hz. Peygamber bu hususta, “Kim bir şeye yemin eder de sonra ondan daha hayırlısını görürse onu yapsın ve yeminin kefareti de ödesin.” şeklinde tavsiyede bulunmuştur. Müslim, “Eymân”, 12; Tirmizî, “Eymân” 6. Bu hadisten İslam’ın hükümlerinin maslahat (insanların maddi ve manevi menfaatlerinin gözetilmesi) üzere olduğunu, ilişkilerde salt dünyevi çıkar gözetilmemesi gerektiğini anlıyoruz.

⁷³ Cevherî, *es-Sihâh*, II. 1605; Mustafa Fayda, “Mübâhele”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31: 425. Mübâhele’nin tek örneği, hicretin dokuzuncu yılında Necran Hristiyanlarından yetmiş kişilik bir kabile Hz. Peygamber’e geldi ve Hz. İsa hakkında tartışmaya girdiler. Onun üzerine bu heyet, Hz. Peygamber’le mübâheleye davet edildi. Buna göre hangi taraf yalancı ve haksız ise Allah’ın lanetinin onun üzerine olması dilenecekti. Fakat Necran heyeti buna yanaşmadı. Cizye ödemeye razı oldular ve memleketlerine döndüler. Konu ile ilgili ayet için bk. Âl-i İmrân 3/61.

⁷⁴ Bk. Ebu’l-Hasen Ali b. Ahmed Vahidi, *Esbâbü’n-nüzûli’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1991), 428-429.

⁷⁵ Bk. el-Ahzâb 33/4; el-Mücâdele 58/2-4. “Zahr”, sırt anlamına gelmektedir. Cahiliyede erkek, hanımını boşamak istediğinde “Senin sırtın annemin sırtına benziyor.” der ve bu ifadeyle hanım boş olurdu. İslam geldikten sonra Samit b. Evs, cahiliyede hanımı boşama kastıyla söylenen bu sözü söyledi. Sabit’in hanımı da bunu Hz.

Yine eşlerle alakalı olmak üzere eşlerine zina isnadında bulunanların kendilerinden başka şahitleri yoksa onların şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmeleridir. Koca, beşincide “Eğer yalan söylüyorsam Allah’ın laneti üzerime olsun.” der, kadın ise “Eğer kocam doğru söylüyorsa Allah’ın gazabına uğrayayım.” şeklinde mukabele eder.⁷⁶

Îlâ yemini de yine eşleri ilgilendiren bir meseledir. “Eliyye” şeklinde de telaffuz edilen bu kelimenin sözlük anlamı, “üzerine yemin edilen şeyde kişinin kimi haklarından vazgeçme ve azaltma yoluna gitme, bir işten mahrum bırakmadır.” Îlâ, bu durumda eşlerin birbiriyle beraber olmasına engel olan yemin anlamındadır.⁷⁷ Eşlerini cezalandırmak üzere onlarla ilişkiye girmemeye yemin edip süreyi de dört ay uzatan erkeklerin eğer evliliği devam ettirme niyetleri yoksa onları muallakta bırakmamaları istenmiştir.⁷⁸ Zira cahiliyede erkekler kadınlara zarar vermek için îlâ süresini istedikleri kadar uzatırlardı.

Bir diğer yemin çeşidi vasiyet yeminidir. Ölümün yaklaştığını hissedeni veya ölüm döşeğine düşen kimselerin vasiyetleri sırasında⁷⁹ iki adil şahit bulundurulması ve gerektiğinde o şahitlere asla “yalancı şahitlik yapmayacağız” diye yemin ettirilmesi, sonradan şahitlerin yalan söyledikleri anlaşılırsa bir başka iki şahide “hakkaniyetten ayrılmayacağız” şeklinde yemin ettirilmesi bu yemin çeşidini teşkil etmektedir. Bu uygulama, şahitleri yalan söylemekten sakındırmaya yöneliktir. Bu ve benzeri yeminler Medeni surelerde önemli bir yer tutmaktadır. Müslümanlar arasında ailevi veya başka meselelerin hallinde bu nevi ayetler yol gösterici olmuştur. Medine dönemi, sosyal hayatın devlet düzeyinde yaşandığı bir ortamdır. Medeni surelerde göze çarpan, yeminlerin

Peygamber’e şikâyet etti. Bu hususta henüz bir hüküm gelmediği için nasıl davranacaklarını bilemediler. Sonra konu ile ilgili gelen ayetler bu konuya açıklık getirmiştir. Ayetler, bu sözün boş olma sebebi sayılmadığını, ancak bu sözü söyleyenin hanımına tekrar dönebilmesi için yerine getirmesi gereken birtakım sorumlulukları olduğunu bildirdi. Bk. Mehmet Vehbi, *Hülasatü'l-beyân* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1969), 14: 5801-5808. Ayrıca Bk. Mehmet Tözlyurt, “Kur’an’da Yer Alan Geleneklerin Farklı Bir Açıdan Değerlendirilmesi”, *Bilimname*, XXVI, (2014/1): 133-156.

⁷⁶ en-Nûr 24/6-9.

⁷⁷ İsfahâni, *el-Müfredât*, 22.

⁷⁸ Bk. el-Bakara 2/226-227.

⁷⁹ Bk. el-Bakara 2/180; el-Mâide 5/106-108.

önemli bir kısmının münafıklara ait olmasıdır. Münafıklar dünyevi menfaat sağlamak için yemini bir istismar ve kendilerince Müslümanları kandırma aracı olarak kullanmışlardır. Yeminler, inanç boyutunun yanında ibadet ve ahlak boyutu da olan etkili bir iletişim aracıdır.

5. ALLAH'IN MAHLUKA YEMİNİ MESELESİ

Bu konudaki farklı görüşler, daha çok Mekki surelerdeki yeminlerle ilgilidir. Bu hususta iki temel görüş vardır. Bu görüşlerden ilki, Allah'ın mahluka yemin etmeyeceğine dair itirazi görüştür. Diğer görüş, Allah'ın iradesinin sınırlandırılmayacağı ve “O, dilediğine dilediği şekilde yemin eder.” şeklindeki meseleye olumlu bakan görüştür. Birinci görüşü savunanların delilleri şöyle özetlenebilir:

1. Mahlukata dair yeminler, Allah'ın yüceliğine uygun düşmez. Eğer Allah'ın bu şekilde yemin ettiği kabul edilirse O'nun bu konudaki sözünü bizzat kendisinin aşığı bir makama indirgemiş olur.

2. Yeminde hedef, tevhid, mead ve risalet gibi temel iman esasları üzerine olduğuna göre eğer yemin inkâr edenlere yönelikse onlar bunu zaten kabul etmeyecekler. Dolayısıyla yemin faydasız olacaktır. Eğer yemin müminler içinse onlar zaten yemin olmadan da inanmaktadırlar. O hâlde her iki durumda da yemin zait görünmektedir.

3. Yemin edilen şeyler büyük bir saygınlık ve yüceliği gerektirdiğinden dolayı Allah'ın, mahlukata yemini caiz değildir.

Allah'ın yemini konusunda ikinci görüş sahipleri de şu delilleri ileri sürmüşlerdir:

1. Yeminler, bizzat ilgili mahlukata yapılmıştır. Aksini düşünmek, zahirin hilafına hareket etmek olur.

2. Allah'ın varlıklara yemin edişindeki hikmet, onların şerefli oluşuna dikkat çekme olabileceği gibi Allah Teala, mahluka yeminle bizzat zatını da kastetmiş olabilir. Nitekim “Ve's-semâi ve mâ benâhâ ve'l-arzı ve mâ tahâhâ...”⁸⁰ “semaya ve onu bina edene” ve “yeryüzüne ve onu bir yaygı gibi serip döşeyene, insan nefsine ve ona kabiliyet verene, yine ona hem kötülüğü hem de kötülükten sakınmayı ilham edene andolsun” denirken bu yeminlerin tamamında Allah'ın zatına işaret edil-

⁸⁰ eş-Şems 91/5-8.

miştir. Şayet kendisine yemin edilen varlıklardan maksat meleklere bu ifade tarzıyla onların derecelerinin yüksekliğine işaret edilmiş de olabilir.

3. Kur'an'daki yeminler, muhataplarının alışık oldukları bir üslubun kullanılması olarak da kabul edilebilir.

Bu her iki görüşün delillerine baktığımız zaman ilk görüşün pek de tutarlı olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü Allah Teala, sünnetullah gereği son kitabını peygamberinin dilinden göndermiş ve hâliyle vahyin ilk muhataplarının konuşma üslubu Kur'an'da yansıtılmıştır. Böyle olmasına rağmen Kur'an'ın getirdiklerine itiraz edenler, Kur'an'dan gelen mesajları anlamadıklarından değil, o mesaj içeriklerini kabul etmediklerinden karşı çıkarlar. O sebeple Arapların alışık oldukları yemin üslubunun Kur'an'da yer almasının yadırganacak bir tarafı yoktur. Mahluka yemin, insanın bu âleme dikkatini yöneltmiş ve o konuda insanın tefekkürü hedeflenmiştir. Bu bakımdan Kur'an'daki yemin ifadeleri, vahiy mesajının tabiri caizse ayaklarının yere bastığını ve muhatap bulduğunu göstermektedir.⁸¹ Allah'ın yasakladığı yemin, yalan yere yapılan yemindir. Kur'an ifadelerinin karşısında inanan zaten teslim olacak, inanmayan bir şekilde mazeret ileri sürerek inanmayacaktır. Yeminlerin, inanan müminleri iknaya yönelik olmadığı hususu da aşikârdır. Râzi'ye göre Allah'ın yemin etmesinden maksat, muhatapı ikna değildir. Zira Allah, yakini delillerle tevhide, kıyamet ve dirilişin doğruluğunu açıklamış, delillerle açıklanan hususlar sonradan yeminlerle tekit edilmiştir. Nitekim Sâffât suresinde sıralanan yemin ifadelerini müteakiben zikredilen “İnne ilâheküm le vâhid”⁸² “Gerçekten sizin ilahınız birdir.” ayetindeki hükmün doğruluğunu, “Rabbü's-semâvâti ve'l-arzı vemâ beynehümâ ve rabbü'l-meşârik” “O, göklerin ve yerin ve bunlar arasında ne varsa hepsinin rabbidir.” (es-Sâffât, 37/5) şeklindeki ayet ispat etmiştir.⁸³ Her ne kadar müminler inanmaları açısından yemine ihtiyaç duymasalar da yeminlerin karakterinde ikna özelliği ol-

⁸¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Tıbyân*, 5.

⁸² es-Sâffât 37/4.

⁸³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beirut: Dâru'l-Fikr 1981), 26: 117-118. Ayrıca bk. Suyûtî, *el-İtkân*, 2: 169; Ferâhî, *İm'ân*, 27-30.

duğu gerçeğini de gözden uzak tutmamak gerekir. Râzî'nin, aslında yemine tekit demekle aynı anlamı paylaştığı kanaatindeyiz. Müslümanlar açısından Allah'tan başkası adına yemin etmenin yasaklandığı aşikâr olduğu hâlde Allah'ın kendi zatı dışındaki yeminleri nasıl anlamalıyız. Bu hususta Suyûtî, meseleyi bir başka boyuttan ele almış ve şöyle bir açıklık getirmiştir: Bu gibi yeminlerde muzaf olan “rab” hafzedilmiştir. Bu üslup, önceden beri Arapların yemin olarak kullandıkları ve tevhide aykırı olmayan anlatım şeklidir. Kaldı ki mahlukata yemin, Allah'ın yaratıcılığına ve zatına yemindir.⁸⁴ Suyûtî'nin muzafın hafzedilmiş olduğuna dair görüşü, bu hususta vaki olan itirazların önüne geçme şeklinde algılanabilir. Aslında “rab” lafzı muzaf iken hafzedilmiş demeye ihtiyaç yoktur. Zira söz gelimi “ve’ş-şemsi ve duhâhâ”⁸⁵ denilerek güneşe ve onun aydınlığına yemin edildiğinde konuşanın Allah olması hasebiyle zaten güneşin ve aydınlığının yaratılmış olduğu ve yaratıcının da Allah olduğu kastedilmiş olmaktadır. Ferâhî'nin “Allah'ın yemininde yemin edilen mahlukatın tazim ve tebcil edilmesinin söz konusu olmadığı ve burada istidlali bir durumun söz konusu olduğu”⁸⁶ yönündeki açıklaması malumun ilanı olarak kabul edilebilir. Zira kendisiyle yemin edilen olguların tazimi, önemi vurgulanıyorsa bu, insan için geçerlidir. Çünkü yukarıda da ifade edildiği gibi Kur'an'ın muhatabı insandır ve Kur'an'daki her türlü anlatım, insanın anlayışına sunulmuş bir ifade şeklidir. Bu anlatım şekilleri üzerinde insanın akıl yürütmesi ve o konuda sonuca ulaşmaya gayret etmesi kendisinden istenen bir husustur.

SONUÇ

Allah Teala, özellikle Mekki surelerdeki yeminlerle vahyin doğruluğu, ahiret hayatının gerçekliği konusunda şüpheyi izale etmek, yemin edilen varlıklar üzerinde tefekkürü teşvik etmek gibi hikmetlerle yemini bir ikna aracı olarak kullanmıştır. Yeminlerin hedefinde ikna metodunun olabileceğini Allah'a yakıştıramayanlar, bir davanın anlatılmasında muhatabı ikna etmenin varlığını da inkâr edemezler. Çünkü asıl olan, meselelerin izahıdır. Bu da muhatabın durumuna göre tekitli veya tekitsiz anla-

⁸⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, 2: 170; ayrıca bk. Zerkeşî, *el-Burhân*, 3: 180.

⁸⁵ eş-Şems 91/1.

⁸⁶ Ferâhî, *İm'ân*, 83-84.

tım şeklidir. İnsana değer veren Allah Teala, Hz. Peygamber'i ve onunla beraber altı bin küsur ayeti ihtiva eden kitabını bu maksatla göndermiştir. Kur'an, insanların kullandığı tüm dil üslubunu yine onların seviyesi ve anlayışında zikretmiştir. Bir kısım varlıklara yemin edilerek o varlıkların insanlar için değerine dikkat çekilmiştir. Yemin, söylenen sözü ve ortaya atılan iddiayı kuvvetlendirmek için yapılır. Bu genel tanımın yanında şu özel hükmü de zikretmemiz gerekir: Müslümanlar sadece Allah'ın adına yemin ederler; O'ndan başkası adına yemin edilmesi de yasaklanmıştır. Allah Teala, birçok ayetinde mahlukattan söz etmiş ve onlarda ibretlerin olduğunu belirtmiştir. Bazen bu deliller yemin üslubu içinde sunulmuştur. Bu delillerin kullanım şekilleri farklı olmasına rağmen hedefleri aynıdır. Medeni surelerin yemin formatı, Mekki sure yeminlerine göre farklıdır. Mekki surelerdeki açık yeminin aksine Medeni surelerde yeminler kapalıdır. Yeminin var olduğu kabul edilen Medeni ayetlerde yemine dair ya vurgu bulunmakta veya yemin (kasem) lafzı geçmektedir.

Netice olarak yeminlerle ilgili şunları söyleyebiliriz:

1. Yemin, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren insanlar ve toplumlar arasında güven telkin etmek için iletişim vasıtası olarak kullanılan bir ifade tarzıdır.
2. Arapça olarak vahyedilen Kur'an, ilk hitap çevresindeki Arap toplumunun aşına olduğu yemin üslubunu sıkça kullanmıştır.
3. Yemin her dönemde kullanıldığı gibi bugün de insan hayatında önemli bir değer ve etkiye sahiptir.
4. Allah, Kur'an'da mahlukatın yanı sıra kendi zatına da yemin etmiştir.
5. Yemin, Kur'an'ın genel ve temel hedefi dâhilinde hidayet mesajıyla ilgilidir. Çünkü Kur'an'ın muhatabı insan, amacı hidayettir. Bu manada Kur'an muhtevastaki tüm konuların doğrudan ve dolaylı olarak hidayet amaçlı olduğunu söylemek mümkündür.
6. Müşrikler açısından yemin, kutsal kabul ettiği nesnelere söz ve hareketlerine kuvvet kazandırmaya yönelik bir ameliyedir. Müminler açısından yemin, söz ve işe Allah'ın şahit tutularak bu hususta bir başka kutsal şahit aranmayacağını bildirilmesidir. Allah'ın yemin etmesi meselesine gelince, bu yemin varlıklara tazim değil, Arapça dil yapısı içerisinde yemin edilen varlıklar üzerinden kendisine işaretidir.

KAYNAKÇA

- Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'îl-mesânî*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, ts.
- Arendok, C. Van. "Hilf", *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1964.
- Boynukalın, Ertuğrul. "Yemin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Certel, Hüseyin. "Hz. Peygamberin Risalet Görevine Hazırlanması Bağlamında Çocukluk ve Gençlik Dönemi Yaşantıları". *Ekev Akademi Dergisi*, 8/19 (2004): 31-56.
- Cevad, Ali. *el-Mufasssal fi târihi'l-'Arab kable'l-İslâm*. Bağdat: Bağdat Üniversitesi Yayınları, 1993.
- Cevherî, Ebû Nasr, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh: tâcu'l-lüğâ ve sıhâhu'l-'Arabîyye*. Nşr. Şihâbüddîn Ebû 'Amr. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1998.
- Çağatay, Neşet. *İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1957.
- Çalışkan, Mehmet. *Kur'an Dilinde Kasem (Yemin) Üslubu*. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîri'l-hadis*. Çev. Şaban Karataş-Ahmet Çelen. İstanbul: Düşünce Yayınları, 2007.
- Fahredden er-Râzî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1981.
- Ferâhî, Abdulhamid. *İm'ân fi aksâmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Mektebü Selefiyye 1994.
- Halebî, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yusuf b. İbrahim. *'Umdetü'l-huffâz fi tefsîri eşrefi'l-elfâz*. Thk. Muhammed Basil. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmîyye, 1996.
- Hamidullah, Muhammed. "Îlâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. Çev. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayınları, 1972.
- İbn Cevzî, Cemâlüddîn Ebü'l-Ferec Abdurrahmân. *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevâzir fi 'ilmi'l-vucûh ve'n-nezâir*. Thk. Muhammed Abdülkerim Kâzım er-Râzî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemalüddin Abdullah. *Muğni'l-lebib 'an kütübî'l-e'ârib*. Beyrut: Tûrâsî'l-İslâm, 2010.

- İbn Kayyim el Cevziyye. *et-Tıbyân fi eymâni'l-Kur'ân*. Nşr. Abdullah b. Salim el-Batâtî, Mekke: Dâru'l-Âlemi'l-Fevâid, ts.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânu'l-'arab*. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1979.
- İbrahim, M. Zakyı. "Kur'an'da Yeminlere Bintü's-Şati'nin Edebî Katkısı", çev. Burhan Sümertaş, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6/3 (2003).
- Kattân, Mennâ Halil. *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Mektebetü'l-Vehbe, ts.
- Kılıç, Sadık. *Yemin olsun ki (Aksâmu'l-Kur'an)*. Erzurum: İhtar Yayınları 1996.
- Nüceyrâmî, Ebû İshak İbrahim b. Abdillâh, b. Muhammed. *Eymâni'l-'Arap fi'l-câhiliyye*. Nşr. Muhibbuddîn el-Hatib, Kahire: Mektebu Selefiyye, 1963.
- Öztürk, Hayrettin. "Abdulhamîd el-Ferâhî'nin 'Kur'an'daki Yeminler' Adlı Makalesinin Üzerine Bir Değerlendirme". *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2013): 37-70.
- Öztürk, Nermin. "İlahi Dinlerde Yemin Keffâret ve Kurban". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (2002): 167-192.
- Pederse, Jhon. "Kasem". *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1967.
- Rağîb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseynî, b. Muhammed. *el-Müfredât fi garîbi'l-kur'ân*. Nşr. Muhammed Seyyid Kılânî, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife 1996.
- Serahsî, Muhammed İbn Ahmed. *Kitâbü'l-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celalüddin Abdurrahman. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1978.
- Şahinoğlu, Nazif. "Yemin". *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1986.
- Turan, Abdulkaki, "Kur'an-ı Kerim'de Yeminler". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1986): 97-114.
- Tözluyurt, Mehmet, "Kur'an'da Yer Alan Geleneklerin Farklı Bir Açıdan Değerlendirilmesi", *Bilimname*, XXVI, (2014/1): 133-156.
- Yılmaz, M. Faik. "Aksâmu'l-Kur'an Bağlamında 'Allah Nelere, Niçin ve Neden Yemin Eder?' Sorularını Yeniden Düşünmek". *İslami İlimler Dergisi* 5/1 (2010): 133-149.
- Zerkeşi, Ebû Abdillâh Bereddîn Muhammed. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Nşr. Muhammed Ebü'l-Fazıl İbrahim, Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1972.